

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש

פרשת מטות-מסעי

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,

נא לשלוח בקשות למייל pnineeh@gmail.com

ב **אל ראשי המטות וגו'.** צריך לדעת מה נשתנית מצוה זו שפרט בה הכתוב **ראשי המטות**, ורז"ל בספרי אמרו לפי שבמאמר החצוצרות הקדים קריאת העדה לנשיאים חש לומר שהעדה קודמת לנשיאים תלמוד לומר אל ראשי וגו' שהם הקודמים, ובמקום אחר (נדרים עח: ב"ב קכ:) אמרו שבא לומר היתר נדרים ביחיד מומחה, וכל זה דרך דרש ואסמכתות עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר **המטות לבני** שלא היה לו לומר אלא אל ראשי מטות בני ישראל, והיה נראה לומר שנתכוון לדבר בסדר זה שלא תאמר שלא באה המצוה אלא לראשי המטות ישראל לבד לזה אמר אל ראשי המטות לבני ישראל, וכאילו אמר לזה ולזה, והגם שלא אמר ולבני, הרבה מקראות מדברים בסדר זה כדרך אומרו (שמות א) ראובן שמעון וגו' וכאילו אמר ושמעון:

אלא שראיתי ברייתא (שם) וזה לשונם תניא יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוט חוץ (ויקרא יז) זה הדבר מה להלן וכו' אף זו נאמרה לכלן, אם כן אין משמעות אומרו לבני ישראל ולבני ישראל שהרי הוצרכו בברייתא להוכיח מגזירה שוה וכבר אמרו רז"ל (כריתות ה.) וזה לשונם לעולם אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך וכו', עוד צריך לדעת כוונת אומרו **לאמר** כי למי יאמרו בני ישראל, ואם הכוונה היא שראשי המטות יאמרו לבני ישראל, היה לו לומר לאמר לבני ישראל. עוד אומרו זה הדבר מה בא למעט בתיבת זה:

אכן יתבאר הכתוב בהקדים מאמרם ז"ל שאמרו (חגיגה י.) וזה לשונם היתר נדרים פורחים באויר עד כאן, ויש להעיר למה עשה ה' ממצוה זו סדר זה מה שלא עשה כן בכל התורה שכל דבר ודבר כתוב יושר וזו פורחת באויר:

אכן הטעם הוא כי לא רצה ה' שיהיה כתוב לעין כל אדם שהנדר והשבועה ישנה בהיתר שבזה יזלזלו בנדרים ובשבועות, ולזה נתחכם ה' והעלים הדבר ומסר ההתר לגדולי ישראל שהם ידעו ויבחינו חילוקי המשפטים שבהתר, אבל בפני כל ההמון יהיו נעולי דלת לקיים כל נדר וכל שבועה כאומרו לא יחל וגומר ככל היוצא מפיו וגו'. וזה הוא שיעור הכתוב **וידבר משה אל ראשי המטות** שהם גדולי ישראל המצוה בשלימות, אבל **לבני ישראל לאמר זה הדבר** פירוש כי לבני ישראל בכללות לא יאמר להם מהדיבור הנאמר לראשי המטות אלא זה הדבר ולא הפורח באויר שנאמר בעל פה לראשי המטות, ובה נתיישבו כל הדקדוקים:

או ירצה על זה הדרך אל ראשי המטות באה המצוה, **ולבני ישראל לאמר** פירוש כי הנודר והנשבע מבני ישראל יבא ויאמר לראשי המטות והם יגידו למו את שיטתו בכל יחל ואת שיטתו בהתרה כפי ההלכות שבאו במשפט זה:

ואם תאמר לכל הדרכים הרי הזכרו גם בני ישראל במצוה זו ולמה הוצרכו רז"ל ללמוד הדבר כנזכר, יש לומר שלא הוצרכו לדון בגזירה שוה, אלא לומר שמשה אמר הדברים מפיו לישראל, אבל להודעת המצוה לישראל לא הוצרכו לגזירה שוה, וזה הוא מה שדקדקו לומר יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לראשי המטות ולא אמרו יכול שלא נאמרה פרשה זו אלא לראשי המטות שאז תהיה הכוונה שלא נאמרה כל עיקר:

עוד יש לומר שזולת גזירה שוה שהודיעה שמצוה זו נוהגת בישראל הייתי יכול לפרש אומרו לבני ישראל כאלו אמר של בני ישראל ויהיה הדבר שקול, ואחר שבאה גזירה שוה שהצדיקה המצוה גם בישראל אנו מיישבים הכתוב כדרך האמור, ואין להקשות לפי מה שפירשנו זה הדבר שבא למעט שלא יאמר לכל שהנדרים ניתנים בפה והרי צריכה זה הדבר לגזירה שוה, כי הגזירה שוה גמר לה מתיבת הדבר ופירושינו הוא מתיבת זה לבד הגם שהיה אומר זה אשר צוה ה':

ובדרך רמז יתבאר אומרו לבני ישראל **לאמר זה הדבר** על פי מה שאמרו רז"ל (מ"ר כאן) וזה לשונם לעולם יהיה אדם זהיר בנדרים אלף עיירות היו לו לינאי וכו', הרי שהגם שהיו מקיימין שבועתן נענשו, ואמר הכתוב כאן כי יש נדרים ושבועות שצוה ה' אותם, והוא אומרו **לבני ישראל לאמר** אין לאמר אלא גילוי עריות (סנהדרין נו:) פירוש לחשש העריות זה הדבר אשר צוה ה' איש כי ידור נדר וגו', ודקדק לומר **איש** לרמז לתגבורת ניגוד התאוה כאומרם ז"ל (רות רבה פ"ו) בפסוק חי ה' שכבי וגו' שנשבע ליצרו, וכן אמרו (חגיגה י.) בפסוק נשבעתי ואקיימה לשמור וגו' כי מצוה ליטבע ליצרו:

ג איש כי ידור נדר לה' וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר **ידור נדר או השבע שבועה** ולא הספיק לומר כי ידור לה' או ישבע. עוד למה כפל לומר **לא יחל וגו' ככל היוצא מפיו.** אכן לפי שיש ב' מיני נדרים ושבועות, אחד בעניינים הנוגעים לנפש ויתחלק לב' עניינים אחד לעשות מעשה הטוב כגון ללמוד וללמד להקדיש לגמילות חסדים ואחד להרחיק התיעוב להגדיר עצמו לבל ידור בשכונת אשה חשודה לבל ילך בחברת פועלי און וכדומה, ב' בעניינים הנוגעים לגוף במעשה שאין בו לא איסור ולא מצוה, וגם זה יתחלק לשני דברים, לאכול ולשתות לדור בדירה זו וכדומה, או שלא לאכול דבר פלוני ושלא ללבוש מלבוש זה וכדומה, ויצו ה' משפטיו כדת מה לעשות, ואמר כי ידור נדר סתם נדר יגיד על המעשה שנדר ללכת למקום פלוני או לעשות איזה דבר, ולפי שיש נדר שהוא לה' ודינו משונה מנדרי חול כאשר יבאר הכתוב לזה פרטו ואמר נדר לה', נמצאת אומר שהזכיר הכתוב ב' מיני נדרים נדרי חול ונדרי קודש:

ואמרו או השבע שבועה כנגד העדר המעשה כמו שגמר אומר לאסור איסור על נפשו, ויש גם כן בזה ב' נדרים, נדרי חול כגון לאסור דברים שאין מצוה באיסורם, או לאסור גם כן דברים שהם אסורין כגון בועז שנשבע ליצרו, ונתחכם ה' במה שאמר תיבת לה' בין נדר לשבועה להסמיך לה' נדר ושבועה לומר שהכפל שבא בנדר ובשבועה הוא פרט הנוגע לה' ולא כללו בכלל נדרי חול לפי שדינו משונה, והוא מה שגמר אומר **לא יחל דברו ככל היוצא וגו'** פירוש כנגד נדרים שהם דברי חול ושבועות שהם מניעת דברים שאין בהם צרכי מצוה כשבועות של בועז וכדומה לה אמר לא יחל פירוש הוא לא יחל אבל אחרים מתירים לו וכמו שפירשו רז"ל (שם), וכנגד נדרים שהם נדרי הקדשות ונדרי שמים ושבועות שיש בהם צרכי מצוה אמר **ככל היוצא מפיו יעשה** בזה אין בהם תנאי שאחרים יכולין להתירו אלא הם דברים שאין להם התרה:

עוד נראה לפרש טעם אמרו לה' על פי מה שכתב רמב"ם בפרק י"א מהלכות נדרים וזה לשונו קטן בן י"ב שנה שנשבע או שנדר בודקים אותו אם יודע לשם מי נדר וכו' עד כאן, והוא מה שנתכוין ה' במאמר **נדר לה'**, כי לפי שקדם ואמר **איש** בא לתת גדר שיקרא איש לדבר זה ואמר נדר לה' פירוש כשידע לשם מי נדר וכן בשבועה כאמרו או השבע שבועה שהדין כמו כן בשבועה:

ה ושמע אביה את נדרה וגו' וקמו כל נדריה וגו'. צריך לדעת למה התחיל לדבר לשון יחיד, כאמרו נדרה וגמר אומר לשון רבים כאמרו נדריה, גם מה מרבה בתיבות כל נדריה וכל איסר שלא היה לו לומר אלא וקמו נדריה ואסריה. עוד למה שינה בנדרים אמר **וקמו נדריה** ובאסורים **יקום**, גם לא היה צריך לומר יקום והיה סומך על מאמר וקמו שאמר בתחלה, ויתבאר הכתוב על פי מה שאמרו במסכת נדרים דף פ"ז וזה לשונם המשנה אמרה קונם תאנים וענבים קיים לתאנים כולו קיים הפר לתאנים אינו מופר עד שיפר גם לענבים, אמרה קונם ענבים שאיני טועמת ותאנים שאיני טועמת הרי אלו ב' נדרים עד כאן:

ואמרו בש"ם וזה לשונם מתניתין ר' ישמעאל הוא דתניא אישה יקימנו אמרה קונם תאנים וענבים וכו' קיים לתאנים כולו קיים וכו' הפר לענבים אינו מופר עד שיפר גם לתאנים דברי רבי ישמעאל, רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר אישה יקימנו וגו' מה יקימנו ממנו אף יפירונו ממנו, ורבי ישמעאל, מי כתיב יפר ממנו, ורבי עקיבא, מקיש הפרה להקמה, אמר ר' יוחנן זו דברי רבי ישמעאל ורבי עקיבא אבל חכמים אומרים מקיש הקמה להפרה מה הפרה מה שהפר הפר אף הקמה מה שקיים קיים עד כאן, זו היא גירסת הספרים שלפנינו, אבל התום' ורמב"ן והר"ן גורסים אבל חכמים אומרים מה הפרה מה שהפר לא הופר אף וכו', ולפי גירסא זו חכמים ורבי ישמעאל הם בסברא אחת בענין ההפרה שלא הופר, וגירסה זו היא עיקר כמו שהוכיחו מהתוספתא:

נמצינו אומרים ג' סברות, א' היא סברת ר' ישמעאל שהביא רבי במשנה שאם הקים חלק מהנדר הקים הכל ואם הפר חלק מהנדר אינו מופר אפילו חלק שהפר. ב' סברת רבי עקיבא שכל שהקים מקצת או הפר מקצת כאלו הקים או הפר הכל. ג' סברת חכמים שסוברים שבין בהפרה בין בהקמה אין הקמתו והפרתו כלום אלא אם הקים או הפר הכל, ולכל אחד מג' הסברות יתיישב הכתוב על נכון, לסברת ר' ישמעאל שסתם רבי במשנה כמותו יתיישב על זה הדרך אמרו ושמע אביה את נדרה לשון יחיד לומר שבנודרת נדר אחד הכתוב מדבר וכגון שאמרה קונם תאנים וענבים שזה יקרא נדר אחד לאפוקי אם אמרה קונם תאנים שאיני טועמת קונם ענבים וכו' שזה יקרא ב' נדרים:

ואמרו והחריש וגו' וקמו כל נדריה פירוש אפילו לא החריש אלא מפרט אחד פירוש שמהתאנים והענבים שנדרה בהם לא החריש אלא לתאנים וקמו כל נדריה פירוש אפילו לענבים, ובזה העירך כי אמרו **והחריש** אין הכוונה מהכל שהרי הוצרך להודיעך בקיום ואמר וקמו כל הא למדת שעד עתה

במאמר והחריש לא היינו עסוקים לכל נדריה, ואמרו **וכל איסר וגו' יקום** נתכוון בשינוי זה להזכירו בלשון יחיד לגלות שמאמר כל נדריה לא שהם נדרים רבים אלא נדר אחד הוא אלא שכללה בו דברים רבים תאנים וענבים, ובערך הנידרים הוא שאמר לשון רבים, והוא אמרו **וכל איסר וגו' יקום**, והגם שהמאמר בא באיסר, כבר הודיעך הכתוב שדין הנדר והשבועה שוים:

ואמרו יקום ולא סמך על מאמר וקמו שקדם, שאם כן הייתי מפרש כוונת הכתוב שבא לומר שאם נדרה ונשבועה על ב' דברים יחד והחריש לנדר קיים גם לשבועה, לזה אמר יקום לומר שצריך הקמה לכל אחד מהם, ואמרו **ואם הניא וגו'** כל נדריה פירוש צריך שיפר כל נדריה פירוש אם לא הפר אלא לתאנים אינו מופר עד שיפר גם לענבים, ואמרו **לא יקום** לשון יחיד להעירך שבנדר אחד הכתוב מדבר, לבל תטעה ממאמר נדריה וגו' שאין הכתוב מדבר אלא בנודרת נדרים רבים כדין האמור בסיפא של המשנה שכתבנו למעלה:

ולסברת רבי עקיבא שבהפרת חלק הופר הכל ובהקמת חלק כמו כן הוקם הכל יתבאר על זה הדרך **ושמע אביה את נדרה וגו' והחריש וגו'** פירוש אם שמע אפילו חלק מנדרה הגם שלא שמע כל נדרה והחריש לאותו חלק בזה **וקמו כל נדריה** אפילו חלק שלא שמע, ואמרו **ואם הניא אביה אותה** פירוש אפילו לא הניא הכל אלא חלק אחד כל שאנו קורין בו הניא אותה, ולזה לא הסמיך מאמר כל נדריה למאמר ואם הניא על זה הדרך ואם הניא אביה כל נדריה ביום שמעו, ואז לא היה צריך לומר תיבת אותה, וכפי זה מאמר כל נדריה וגו' נמשך למטה למאמר לא יקום, ואמר **לא יקום** לשון יחיד נתכוון בזה לומר חידוש הדין שאפילו מה שלא הפר הופר:

ולדרך זה יתישב על נכון מאמר **וה' יסלח לה וגו'**, פירוש שאם לא הניא אביה אלא לענבים והיא אינה יודעת המשפט שגם לתאנים הועיל הביטול ואכלה תאנים מודיע הכתוב שה' יסלח לה כי צריכה סליחה כיון שלדעתה לא הניא על התאנים, ונתן טעם הסליחה כי הניא אביה אותה פירוש כי הביטול שעשה אביה הועיל גם לזה, והוצרך לומר כן להעירך שהדבר שעליו בא הסליחה הוא על העדר ידיעה זו שממנה יצאה השגגה והבן:

ולסברת חכמים שאמרו שלא תועיל הפרה למקצת ולא הקמה למקצת עד שיפר לכל או יקום לכל יתבאר על זה הדרך ושמע אביה את נדרה אמר לשון יחיד להעירך שהכתוב מדבר בעשתה נדר אחד ולא בעשתה ב' נדרים כמו שפירשתי לסברת רבי ישמעאל ואמרו **והחריש וגו' וקמו כל נדריה** מאמר כל נדריה נמשך לפניו ולפני פניו וזה פירושו והחריש לה אביה אימתי יועיל החרישה להקים אם יהיו כל נדריה אבל חלק ממנה לא תועיל לו הקמה:

ואמרו ואם הניא וגו' כל נדריה וגו' מאמר כל נדריה נמשך למעלה על זה הדרך **ואם הניא וגו'** אם בהפרתו הניא הכל אז לא יקום פרט מהם, ולהודיעך בא שאם הניא פרט אחד אין אנו קורים בו לא יקום, והגם שנאמר שמאמר כל נדריה נמשך למטה למאמר לא יקום יתבאר על זה הדרך כל נדריה וגו' לא יקום פירוש בזמן שיש כל נדריה בכלל אז ישנו לפרט הא למדת שאין ביטול לפרט לבדו, וכל זה דוקא שעשתה נדר אחד כמו שרשם במאמר ושמע אביה את נדרה, אבל אם עשתה אותם בגדר ב' נדרים אין נתלה זה בזה:

יג' ואם הפר יפר וגו'. טעם שכפל לומר **הפר יפר**, גם ריבוי **כל מוצא**, יתבאר על פי מה שאמרו בנדרים פרק י"א (פ"ב:) וזה לשונם אמר רב יהודה וכו' נדרה מב' ככרות בא' מתענה ובאחת אין מתענה מתוך שהוא מפר למתענה מפר גם לשאינה מתענה עד כאן, והוא מה שנתכוון הכתוב בכפל **ואם הפר יפר** פירוש אם הפר בחלק שיש לו הפרה. יפר לרבות גם חלק שאין לו בו דין הפרה, ואמר **כל מוצא שפתייה וגו'** פירוש טעם שהוא מפר גם חלק שאין בו דין הפרה לפי שהוא כלול עם דבר שיש בו הפרה וכשהוא מפר מפר כלם יחד, ולסברת רב אסי שחלק שם בנדרים וזה לשונו רב אסי אמר מפר למתענה ואינו מפר לשאינו מתענה עד כאן, יתבאר על זה הדרך אם הפר פירוש דבר שיש בו דין הפרה, יפר פירוש תועיל הפרתו אבל לא חלק שאין בו דין הפרה, ואמרו **כל וגו' לנדריה** פירוש אפילו הם כלולים יחד ב' דברים אחד מתענה בו ואחד אין מתענה בו:

עוד יתבאר על פי מה שאמרו שם במשנה דף פ"ז וזה לשונם יודע אני שיש מפירין אבל איני יודע שזה נדר רבי מאיר אומר לא יפר וחכמים אומרים יפר עד כאן, והוא מה שנתכוון הכתוב במאמר **הפר יפר** פירוש אפילו אין לו שגגה אלא בהפרה תועיל לו להפר אחר זמן כשידע שיש מפירין זו כדברי חכמים, ולרבי מאיר יתבאר הכפל לומר שיש מציאות שהגם שלא הפר בזמנו יפר שלא בזמנו וכגון שלא ידע שיש מפירין, ואמרו **לנדריה** לסברת רבי מאיר יתיישב על זה הדרך אימתי אמרתי לך שיכול להפר

אחר כך כשלא היתה לו השגה בנדרים, והוא אומר **לנדריה** פירוש כשיכיר נדריה, ולסברת חכמים יתבאר אומר לנדריה הכרת היותה נדריה, הא למדת שבה שגג ואף על פי כן ריבה בו הפרה לומר שיכול להפר לכשידע שהם נדרים:

טז} ואם הפר יפר. פירוש אפילו בנדרים שיש בהם הפרה אם יפר ונשא וגו'.

במדבר פרק-לא

א} וידבר ה' וגו' לאמר נקום וגו'. קשה אם הדיבור בא לאמר לישראל כנשמע מתיבת לאמר היה לו לומר נקמו נקמתכם מאת וגו', ובמדרש תנחומא אמרו וזה לשונם אין וידבר אלא לשון עז וכו' התחיל משה לפייס הקדוש ברוך הוא על מיתתו ולא נתפייס וכו' אמר לו משה לי ראוי מיתה שראיתי נפלאות וכו' ופייסו ה' בב' דברים אם אתה רוצה לחיות שנים רבות לא יראו ישראל במפלת אויביהם ולא תכבש מדין לפנייהם וכו' וכיון שנתפייס משה היה קשה לפני הקדוש ברוך הוא שקנס עליו מיתה וכו' עד כאן, הנה בעל המדרש הרגיש במה שדקדקנו ולדבריו יתיישב הכתוב על נכון, וידבר לשון קושי זה ירמוז לב' מיני קושי, א' למשה על מיתתו, וא' בעיני ה' על שקנס על ידידו המיתה, ותיבת **לאמר** נתכוון לרמוז אל הפיוס שפייס ה' למשה להתפייס למות מטעם נקום וגו' כאמור במדרש, או ירצה בתיבת **לאמר** להודיע ריצוי שריצה משה לה' כדי שלא ימות, וענהו ה' נקום וגו' פירוש בשביל שינקום מאויבי ישראל:

ולפי פשט הכתוב יתבאר על זה הדרך וידבר ה' אמר לשון דבור לומר דיבר אליו דבר מלך שלטון כשאר כל הציונים שבתורה, ואומר **לאמר** כפשטה לאמר לישראל ככל לאמר האמורה בתורה, וכאן צריכה ליאמר יותר מכל המקומות לפי שאמר נקום תבא לו הסברה שהוא לבד יעשה הנקמה כפשט המאמר ואין זה דבר זר כי גבור חיל היה וה' בעזרו, וצא ולמד מיהונתן בן שאול וגו' (ש"א י"ד) ומכל שכן משה גבור הגבורים לז"א אליו לאמר לישראל, ואומר **נקום** וגו' פירוש לפי שתלה לו ה' מיתתו בנקמת מדין דכתיב אחר תאסף וגו' אמר אליו כי במה שיאמר הדברים הוא להם בזה מעלה עליו הכתוב שהוא הנוקם כי הוא מוסר נפשו ממש על הדבר שהגם שידוע שבאמצעות כן ימות אף על פי כן יאמר לישראל מה שאמר בסמוך אין לך קיום מצות בכל נפשך כזו, ובסמוך יתבאר באופן אחר:

ב} נקום נקמת וגו'. משמעות הכתוב יגיד שהטיל ה' על משה להנקם ממדין, וראינו שאפילו למלחמה לא יצא עמהם, והגם שפירשתי שהנקמה היא האמירה שיאמר להם, על כל זה פשט הכתוב משמע שהוא עצמו ינקום לא שישלח פינחם במקומו, עוד למה תלה אסיפת משה בנקמת מדין:

אכן כונת מאמר נקום סובלת ב' דרכים, א' הוא השתדלות סדר המעשה פירוש התחכמות סדר המלחמה לתועלת הניצחון בין בשיעור הצריך בין בסדר שבו ישיג לאבד קמיו והערכת הלוחמים וכדומה, ב' המלחמה עצמה שהיא פעולת הנקמה, והבין משה פירוש צודק כי כונת נקום וגו' שאמר ה' היא התחכמות סדר הדבר שבאמצעותו תהיה הנקמה, ופירוש זה הצדקתו היא ממה שלא אמר לו ה' בפירוש הלחם במדין שהוא לשון מוכרע, גם לפי שהשכיל במה שלפניו שהוא צריך להתחכמות בסדר הדבר מטעם כי הנה העם אשר יצו ה' עליהם הנקמה הם עם אשר נכשלו בני ישראל בהם בעריות מהם במעשה מהם במחשבה, והגם שנגף ה' כמה וכמה סוף כל סוף ימנע מהם הנם בהם, ואדרבה יקטרם המקטרג להפילים במלחמותם לצד שמץ העון, וזה ידמה למעשה העגל שהגם שנגף ה' כל עובדיו עם כל זה יצו ה' לבל יכנס כהן גדול לפניו בבגדי זהב, גם צוה (פדר"א פ"ד) שוכני שמים לכסות בכנפיהם את רגליהם שדומים לרגל עגל לבל יתעורר המקטרג, ומכל שכן בעת המלחמה שיתעורר המקטרג על החטא שבא מהם, וצא ולמד (סוטה מד:) שיעור החטא שיחזרו עליו מעורכי המלחמה, וכמו כן יתפסו בכל שהוא מהרהור התיעוב, ואין צריך לומר שיהיו מנועי הנס, ולזה כשאמר ה' למשה נקום אמר ודאי כונת ה' הוא התחכמות בסדר הענין להרים המיחוש האמור, וזו היא עיקר הדבר שתעלה בידם הנקמה, וכמו כן עשה בחכמתו עבד ה' כאשר אבאר בסמוך:

ואומר אחר תאסף אל עמך נראה כי נתכוין לומר לו שקודם לכן אינו שלם התיקון יאסף אל עמיו, פירוש שיהיה לו מונע בדיון וימנענו מגשת נפשו למקום מושבה שיקרא עמיו כידוע עד שיעמידנו במשפט, כי על הכל יביא ה' במשפט וסביביו נשערה מאוד, והמונע הוא לפי שהשלם הזה נתרפה במעשה זמרי ולא עשה דבר כאומרם ז"ל (במד"ר פ"כ) שרפו ידיו והקפיד ה' עליו שלא נקם עד שעמד פנחס, ולזה כשהגיע זמן פטירתו אמר ה' אליו תיקון לדבר זה שנמנע מהתנקם מעושי רשע יקום ויתנקם ממדין ששבבוהו, ואחר שישלים התיקון ליאסף אל עמיו באין שטן ואין וכו', וזה מחסדי אל ואהבתו לידידיו ינחם במעגלי צדק:

מאת המדינים. אומרו **מאת** ולא הספיק לומר מהמדינים, אולי שרמז לזולתם הנמצא אתם והוא בלעם שנמצא שם אז והרגוהו דכתיב (ל"א ח') ואת בלעם וגו'. ואולי כי לזה מיהר ה' הדבר קודם שיחזור בלעם לארצו כי לא היה במדין אלא לקחת שכרו כאומרם ז"ל (סנהדרין קו.). ועומד לחזור, וה' פרש רשת לרגלו וצדו לחרב נוקמת:

ג) וידבר וגו' לאמר החלצו וגו'. צריך לדעת א' אומרו **לאמר** למי יאמרו. ב' אומרו **החלצו** וגו' למה לא צוה כסדר שאמר במלחמת עמלק ליהושע (שמות י"ז) בחר לנו אנשים כמו כן כאן היה לו לצוות לפינחס ששלח עמהם ולא לכללות העם, גם שאין דרך זה נכון כי מי מפים לדעת מי זה הוא שיזרז עצמו לצאת וכל אחד יאמר לא עלי המצוה לעשות. ג' אומרו **ויהיו על מדין** שהיה לו לומר וילחמו במדין כדרך אומרו (שם) הלחם בעמלק. ר' למה שינה מדברי ה' כי ה' אמר אליו נקום נקמת בני ישראל והוא אמר נקמת ה' והיה צריך לדייק מאמר ה'. ה' אומרו **אלף למטה** למה לא שלח כל העם לעשות נקמה בגוים הרשעים ועל מי סמך לשלוח אנשים מועטים י"ב אלף לעם רב, וצא ולמד ריבויים מטפם הנשירים שהיו שנים ושלישים אלף:

אכן לפי מה שהקדמנו כי יש בענין מלחמה זו מיחוש צודק ולזה בא האלהים בנועם דבריו למשה נקום וגו' להעריך סדר המלחמה בסדר שבו יקיים דבר הנקמה אשר צוה ה', לזה נתחכם ולא רצה לבחור אנשים על ידי הזולת כי מי יודע האנשים אשר לא חשבו מחשבות און ולא טעו במכשול אומה זו, ויעץ ואמר להם שיחלצו מהעדה פירוש הם מעצמן כל מי שיודע עצמו שהוא בר לבב ונקי כפים ימסר לחשבון האלף למטה, והוא מה שרמז בתיבת **לאמר** מאמר הנעלם שהוא ענין נקיותם מחטא מדין להבחין בעצמו כל אחד מהנמסרים אם הוא נקי ובר, ואולי כי רמז גם כן בתיבת **לאמר** ענין העריות כאומרם ז"ל (סנהדרין נו:) לאמר זו גילוי עריות שאמר להם שצריכין שיהיו החלוצים נקיים מהחטא, וכמו שגמר אומר אנשים לצבא ואמרו רז"ל (תנחומא) כל אנשים צדיקים והגם שפירשנו במקומות אחרים שאין זה אלא כשתהיה תיבת אנשים יתירה, במה שלפנינו יגיד עליו ריעו מה שדייקנו בענין, ולזה אין להם לחוש למכשול כיון שהיוצאים לצבא צדיקים, ועוד להם שיקראו חסידים כיון שבא לידם עון זה וניצולו ממנו כאומרם ז"ל (זוח"ג קצה:): שלזה יקרא חסיד, באמצעות כן תהיה הנקמה באין מיחוש, ולזה לא רצה שירצו כל ישראל לצבא כי בדרך זה יש מיחוש מניעת הנקמה ואדרבה להיפך נזכר:

ואומרו ויהיו על מדין יתבאר על פי מה שאמרו אנשי אמת שבחינת הקדושה הוא יסוד העליה ובחינת הקליפה היא סוד הירידה וכשאדם חוטא ונדבק בו חלק הרע תפעיל בו טבעה ויסודה להשפילו, ופרט זה פירשנוהו בפרשת כי תשא את ראש בני ישראל שהחוטא יכוף כאגמון ראשו ועומד בגדר השפלות, והוא אומרו **ויהיו על מדין** פירוש שלא יהיה בהם מהטומאה הסובבת השואתם למדין אלא יהיו בגדר הטוב שעומדים למעלה:

ואומרו לתת נקמת ה' גם זה מההתחכמות להשגת הנקמה שצוה אותם שתהיה כוונת הנקמה לקנאת ה' אשר גרמו ביטול מצותיו ורצונו יתברך ולא להתנקם על המסובב מהחטא שמתו כמה מישראל, כי לכשתהיה הכוונה על זה אין במעשה מצוה להסתייע באמצעותם להנקם מאויב, והגם שה' אמר אליו נקמת בני ישראל, לא אמר אליו שיאמר לישראל לשון זה אלא שדבריו היו עם משה נקום נקמת בני ישראל, ומשה נתחכם לעשות הדבר בדרך זה לקיים הנקמה של ישראל שנצטווה עליה במאמר נקום:

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך שאין צורך שילחמו הם אלא יהיו שם עליהם פירוש בשבילם, והטעם **לתת נקמת ה'** פירוש נקמה שיתנקם ה' במדין באמצעותם על דרך אומרו (שמות יד) ה' ילחם לכם, ואמר הכתוב **וימסרו מאלפי ישראל** פירוש כל מי שהיה יודע בעצמו שעומד בצדקו מסר עצמו לדבר עד שבאו לכלל האלף, והגם שהיו בישראל כהנה וכהנה מהצדיקים, נתחכם ה' כדי שלא לבייש הנשירים שלא יהיו ניכרים:

ו) וישלח וגו' אותם ואת פנחס וגו'. אומרו **וישלח**, נתכוין לעשותן שלוחי מצוה לנקום נקמת ה' ושלוחי מצוה אינן ניזוקין, וכפל לומר אותם פעם ב' לרמוז ששקול פנחס כנגד כלן, וטעם שבחר בפנחס ולא יהושע וכדומה, גם זה מההתחכמות הנקמה כי זה הוא אשר קינא ועשה בהם שפטים מופלאים וסמוך הוא בכח מופלא להשמיד כל האומה הטמאה, גם אפשר שחש משה לקטרוג האנשים למה לא מיחו בזונים הגם שהם נקיים לזה נתחכם ושלח המקנא קנאת ה' במסירת נפשו, ואולי כי הוא מה שדקדק במאמר **אותם ואת פנחס** לומר ישלים זה מה שחסר לזה, ואולי כי דבר זה היה בלב תעלומות חכמה שנקמת מדין צריכה להיות על ידי פנחס, והן האדון חשב לטובה שלא יכלים משה

לומר לו בפירוש שלח את פנחם שזה יגיד שנפסל ח"ו הוא מהמעשה, לזה נתחכם ותלה הדבר ביד משה ואמר לו נקום וגו' ומשה מעצמו ידע הנכון עשות וישלח פנחס, ובזה נעשית מחשבת ה' לטובה ולא נכלם משה ידיד ה':

יח **ואת מלכי וגו' חמשת וגו'**. טעם שהוצרך הכתוב להזכיר מניינם, לומר שנהרגו יחד זה עם זה וראו זה את זה במפלתן. ואומרו **מלכי מדין** פעם ב' אולי שנתכוין בכפל הדברים לומר שהרגום בידיעה שהם מלכי מדין ולא בהסח הדעת:

הרגו בחרב. הוצרך לומר **הרגו** הגם שמובן הוא שהרגוהו מסמיכות זכרונו עם הנהרגים, יתבאר על פי דבריהם ז"ל (ספרי) שאמרו כי בלעם הלך ממדין לקראת ישראל ליעצם לבל ילחמו במדין ואמר להם ומה כשהייתם כו' עד כאן, הדברים יגידו כי בלעם נהרג קודם הריגת ה' מלכי מדין, והוא מה שנתחכם ה' ויחד לו הריגה בפני עצמו להעריך שלא נהרג עמהם שלא היה מובן כן אם לא היה אומר הרגו, ואומרו **בחרב** לומר שבטלו כשפיו בערך ישראל והרגוהו בגשמי:

יט **הן הנה וגו' בדבר בלעם**. צריך לדעת כונת אומרו **הן הנה**, עוד למה האריך לומר בדבר בלעם וגו' על דבר פעור, ויתבאר הדבר בהעיר למה שגגו פינחס וצדיקי עליון שהלכו עמו בדבר זה:

אכן פינחס ואנשי הצבא דנו ופטרם מטעם שהנשים כפופות הן לבעליהם ולאבותיהם ואנוסים המה, והן האדון משה רבינו עליו השלום הרגיש שמטעם זה החיו אותם ובא בטענה הנשמעת ואמר בשלמא אם לא היו עושים אלא מעשה הזנות שבא להם עליו מצות גדוליהם יש לדון אותם לזכות, אלא שהם עשו מעצמן מעשה אחר מה שלא ציוו אותם גדוליהם שהוא מעשה פעור שאמרו רז"ל (במד"ר פ"כ) שהיו מוציאים להם צורת פעור ואומרים להם השתחוה לזה ותהיה נשמעת לו נמצא שמכשול עבודה זרה היה מהם, והוא אומרו **הן הנה** פירוש מדנפשם היו סיבה לבני ישראל, **בדבר בלעם** וגו' פי' באמצעות סיבת עצת בלעם שיעצם להפקיר בנותיהם לזנות, ותמצא שלא אמרו ז"ל שאמר בלעם אלא ענין הזנות כאומרם (שם) אלהיהן של אלו שונא זימה וכו' והם היו סיבה למסר מעל בה' על דבר פעור שלא היו רוצים להשמע להם אלא אם ישתחוו לפעור, **ותהי המגפה בעדת ה'** פירוש בסיבת עבודה זרה ולא בסיבת הזנות, ומי גרם עבודה זרה הן הנה, ואומר ועתה וגו' פירוש יתודו על השגגה ויהרגו וגו':

יז **הרוגו**. הוצרך לומר פעם ב' הרוגו, אמר ר' ישמעאל (ספרי) להפסיק וכו', שאם לא כן יהיה מאמר וכל אשה וגו' שקול אם נמשך למעלה או למטה, וקשה שהיה לו להקדים תיבת החיו לכם בפסוק וכל הטף על זה הדרך החיו לכם, ובזה אין צורך לכפול מאמר הרוגו, ואולי שחש לומר כן שאז תהיה הכוונה שהוא מצווה אותם להחיותם, ולא כן מחשבת ה' אלא רשות הוא אומר שאין מצוה להמיתם, ולזה הקדים מאמר וכל הטף וגו' לומר שלא בא אלא להודיע מה יהיה דינם לא לצוות בהם:

ועוד נשאר לנו ליישב מה שקשה עוד למה אמר **הרגו** בתחילת הכתוב ולא הספיק בהרוגו שאמר לבסוף, ואולי שנתכוון להסמיך מאמר הרגו למאמר ועתה לומר שהתשובה הרמוזה בועתה היא במעשה הריגה, וכל עוד שלא הרגו לא קיימו תשובת החטא, או אפשר שנתכוון להסמיך הרגו לטף והרוגו לאשה וכו' לומר שיש מצוה על אלו בפני עצמן ועל אלו בפני עצמן. או נתכוין להסמיך זכרון ההריגה לתיבת ועתה לומר שיהרגום תיכף ומיד:

יח **החיו לכם**. פירוש יגירו אותם שבזה יקראו חיים כדי שיהיו ראויות להם להנשא לחפץ בהם:

לב (לב-מג) **ויהי המלקוח וגו' ותהי המחצה וגו' ויהי המכס וגו' ותהי מחצת וגו'**. צריך לדעת למה האריך כל כך בפרטי החשבון בדבר שיכול כל הבא למנות לידע כי כך יעלה למחצה וכן יעלה למכס וגו', גם בענין מחצת העדה לא האריך לומר כל פרטי הסכומים אלא חשבון העולה במחצית המלקוח וגם עליו דן אנכי שלא היה צריך לאומרו, והרמב"ן עליו השלום כתב טעם הדבר שבא להודיע שלא נחסר אחד מזמן המספר לזמן שחצוהו עד כאן, ואין נראה בעיני דבר זה שמה שלא נחסר מהמקנה בזמן מועט שיש בו גם, ומה גם שיצטרך הכתוב לכתוב כל הדברים בשבילו:

והנכון בעיני הוא שהודעת פרטי החשבון במחצית חלק היוצאים בצבא הוא לגלות שהמכס היה מלגיו לא שהיה מונה חמש מאות ונותן אחד לה' מפאת המכס אלא מונה תצ"ט ונותן אחד, ולזה העלה כל פרטי חשבון המכס וממנו תדע שהיו נותנים א' לתצ"ט, והודעת חשבון מחצת העדה בא הכתוב להסיר טעות אחר והוא שיאמר האומר לעולם מכס שנתנו אנשי הצבא היה אחד מת"ק מלבר ואין

ראיה מסכום המכס שעלה המכס לומר שאם כן לא היה עולה מכס של של"ז אלף וחמש מאות צאן למספר האמור יש לומר שהיו נותנים אותו המכס ממחצית העדה שבזה יעלה מספר האמור במכס חלק הצבא הגם שיהיה ניתן מלבר, אשר על כן בא הכתוב ומנה מספר חלק העדה ומנאו שלם להסיר מיחוש זה, ולזה לא פרט הכתוב במספר חלק העדה אלא מספר המחצית לצורך מה שכתבתי שהמכס ניתן מלגיו וכל אחד שילם חלקו ממחציתו, והוא גם כן מה שציווה ה' במאמר ממחציתם תקחו לומר שלא יפרעו המכס אלא ממחציתם וגם אמר אחד מחמש מאות הא למדת שצריך שיהיה המכס מלגיו:

[מט] (מט~נ) **ויאמרו אל משה וגו' ונקרב וגו'**. פירוש מאמר **ויאמרו וגו' ולא נפקד וגו'** הוא להסיר מהם חשש מכשול עון כמובן ממין הקרבן אשר הקריבו תכשיטי נשים, ומאמר **ונקרב וגו'** הוא טעם הקרבן שהוא לכפר על הרהור עון, כמאמרם ז"ל בשבת (ד.סד.) ופירשתיהו בחיבורי (חפץ ה'):
:

[נא] **כל כלי מעשה**. הודיע בזה ריבוי השלל של מדין לבד היה ששה עשר אלף ותש"נ, ואמר עוד **אנשי הצבא בזזו איש לו** אחר שכבר הודיע הכתוב למעלה ביזת אנשי הצבא שבזזו לעצמן, גם אין זה מקום הודעה זו, אלא בא להודיע כי לא כל כלי זהב של מדין היו אלו אלא מה שהביאו הממונים של הצבא מלבד מה שבזזו אנשי הצבא כל אחד לעצמו, והכוונה בזה שמצאו להם עושר גדול:

[נד] **אל אהל מועד זכרון וגו' לפני ה'**. צריך לדעת למה כתב בסדר זה שהפסיק בין זכרון המקום ובין מאמר לפני ה' שהיה לו לומר אל אהל מועד לפני ה' זכרון לבני ישראל, ויתבאר הכתוב על פי מה שאמרו במסכת כלה וזה לשונם אמר רב אחאי בר יאשיה כל המפנה עצמו מן העבירה אפילו הוא ישראל ראוי הוא להעלות עולה ככה גדול על גבי המזבח וכו' עד כאן, ומה שלפנינו כל כלי מעשה שהרימו הפקודים היו מהאנשים שפינו עצמן מהעבירה והכלים באו מגוף הדבר, שאמרו ז"ל (שה"ש פסוק שיניד) שכך היה מנהגם באותה מלחמה כשהיו מפשיטים תכשיטיהם היו טחין פניהם בטיט ורפש והיו פורקין נזמיהם מהם שלא יסתכלו בהם, והוא מה שנתכוון במה שסמך מאמר לפני ה' למאמר לבני ישראל כי בני ישראל אלו ראויים להיות לפני ה' כמאמר רב אחאי בר יאשיה והיה הדבר לזכרון:

במדבר פרק-לב

[א] **ומקנה רב וגו'**. טעם הודעה זו, להצדיק הכתוב טעם הנמצא בפיהם לשאלת ארץ סיחון ועוג כי אמת הוא, וטעם שהיה להם יותר מכל השבטים להיות שהיו גבורי כח בזזו אנשי הצבא חלק מרובה מכל השבטים:

[ב] **ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה**. צריך לדעת למה לא הספיק להם לדבר למשה לבדו, ואם אין צורך בדבר למה הוצרך הכתוב להזכירם, ואולי שהכוונה היא לומר שהיה הדבר כדרך שצוה ה' עשות בנחלת הארץ, דכתיב בפרשת אלה מסעי (ל"ד י"ז) אלה אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיא אחד נשיא אחד וגו' שצריך מלך וכהן גדול והנשיאים והם האמורים כאן, וטעם שהצריך ה' שלשתם לפי שכל אחד יש לו כח אחר, המלך תמצא שכתב רמב"ם בפרק ד' מהלכות מלכים וזה לשונו כל הארץ שכובש הוא שלו ונותן לעבדיו ולאנשי המלחמה כפי מה שיראה עד כאן, הרי שהמלך בידו הכל, אלעזר והנשיאים כשארין רצון המלך לתת אלא לכל אחד הראוי לו כפי החלוקה צריכין כל בעלי החלוקה להזדמן לחלוקה, והכהן לדעת אשר יסכים אל עליון באיזה מקום יטול פלוני חלקו, הא למדת שכל הג' צריכין להיות בהסכמת נתינת חלק בארץ כל אחד יש לו כח אחר, ומה גם שיש בזה לצדד שאין דין מלך שנותן למי שירצה אלא אחר חלוקת הארץ ושיבת ישראל בעריהם אבל לא בתחילת הירושא שאין למלך משפט זה, ולכן הוצרכו בני גד ובני ראובן לעמוד גם כן לפני אלעזר והנשיאים, ואמרו **לאמר**, אולי ירצה שיאמרו לישראל כולן דבר שיסכימו עליו, או ירצה אמירה רכה לשון ריצוי:

[ג] (ג~ד) **עטרות וגו' הארץ וגו'**. צריך לדעת א' למה הוצרכו לפרט כל העיירות ולא הספיק במאמר הכללי שאמרו הארץ אשר הכה ה' וגו' ששם כלולים כל הארצות ההם, או היה להם לומר כדרך שהזכיר הכתוב בסמוך בב' כללים דכתיב את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד, ב' אומרו **הארץ אשר וגו'** וכי היו לפניהם ארצות אחרים ששם כמו כן שהוצרכו לסמן אלו, ואם לומר שה' הכה אותם מי לא ידע בזה:

אכן הכוונה היא על זה הדרך כי האנשים האלה השכילו לדבר בסדר שלא יהיה מקום להקשות לשאלתם מה שיש להקשות בענין. א' כיון שהארץ הלזו היא של כללות ישראל מה כוחם לשאול דבר של אחרים. ב' איך יעלה על דעתם שישבו בטח בארץ אשר כבר נכבשה ושאר השבטים יכנסו בסכנת המלחמות העצומות המוכנות להם, וכל אחד מישראל יאמר כדבריכם אדבר גם אני ולא אכנים עצמי בסכנת העמים, וכל זה למה שנוגע לשלילת הרצון ממשה וישראל, לבד מה שיש להתרעם עליהם שבחרים לשבת חוץ לארץ הקדושה והנבחרת לה'.

אשר על כן נתחכמו בני גד ובני ראובן במאמר ראשון ונתנו תשובה לג' דברים הנזכרים המריעים שאלתם במה שאמרו **עטרות** וגו' **הארץ אשר הכה ה'** וגו', כנגד טענה א' שהארץ היא של כללות ישראל יש במאמר זה תשובה לזה שלא לקחו הארץ בדרך טבע לומר הלא לנו היא אלא ה' הוא שהכה יושביה לפנייהם ואין זה אלא נכסי שמים ומנכסי גבוה אנו באים לשאול, גם טענה ב' שאחיהם יכנסו בסכנת מלחמות וכו' סתרה במאמר זה **אשר הכה ה'** פירוש בשלמא אם ירושת הארץ היתה בדרך טבע היתה טענה זו טענה אבל כיון שה' הוא המכה את יושבי הארץ לפנייהם מה מקום לחשש סכנת מלחמות, וזה לך האות הארץ אשר הכה ה' לפנייהם, וזה סימן לכל הארץ דכתיב בפרשת דברים (ג' כ"א) ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' אלהיכם לשני מלכי האמורי כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה, מעתה אין מקום לטענת פחד המלחמה, ונתכוונו גם כן בזה להסיר מיחוש הנופל בשאלתם שיאמרו שלא עשו כן אלא לפחד מלחמת הארץ:

גם טענת מאיסת ארץ הקדושה נתנו תשובה במאמר **אשר הכה ה'** פירוש על דרך מה שכתב רמב"ם בפרק א' מהלכות תרומות וזה לשונו ארץ ישראל האמורה בכל מקום הוא ארץ שכבשה מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל אבל יחיד מישראל או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שנתנה לאברהם אינה נקראת ארץ ישראל עד כאן, וכתב עוד שם בדין ארצות שכבש דוד וזה לשונו ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל שנשאר בה מז' עממין עד כאן, ועיקר דין זה הובא בספרי (סוף פ' עקב) שלמדו דין שאר ארצות מארץ ישראל מפסוק (דברים י"א) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה ללמד על מקומות שכיבשו חוץ מארץ ישראל שהוא מן המדבר והלבנון וגו' עד הים האחרון וגו', ולמדו שצריך להקדים ארץ ישראל מרכתיב קודם מאמר כל מקום וירשתם גוים גדולים וגו' שלא תהיה ארץ ישראל מטמאה בגילולים ואתם מכבשים חוצה לארץ וכו' עד כאן, הדברים יגידו שזולת טעם הקדימה כל שכבשו רוב ישראל דין ארץ ישראל יש לה לכל דבר, והוא מאמר בני גד ובני ראובן **הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל** פירוש ארץ זו קדושת הארץ יש לה לטעם שכבשו לפני עדת ישראל וכיבוש רבים דינה כארץ ישראל לכל דבריה:

ולטענת מה שדייקו בספרי לומר שכיבוש חוץ לארץ קודם כיבוש הארץ אין לו דין ארץ ישראל ואם כן ארץ סיחון ועוג קודם כבישת הארץ היתה, לזה שללו טענה זו במאמר **אשר הכה ה'** פירוש משונה כיבוש זה לפי שהיה במאמר ה' כי הוא אמר אל משה על ארץ סיחון ואת ארצו החל רש כאמור בפרשת דברים (ב'), וגם על ארץ עוג (שם ג') אמר ה' שם בידך נתתי אותה ואת ארצו ואת כל עמו ועשית לו וגו', מעתה ה' הסכים על הקדימה, ויש גם כן טעם בדבר שלא היו לפנייהם ב' כבישות אחד של הארץ ואחד של חוץ לארץ והקדימו של חוץ לארץ כדרך שעשה דוד שלקח ארם צובה קודם שהורישי היבوسی כאמור שם לומר למה הנחתם מלכבוש ארץ ישראל קודם, ואדרבה כבישת ארץ סיחון ועוג היתה צורך כיבוש הארץ כדי שיעברו דרך שם לכובשה, וכבר שלחו לו דברי שלום לתת להם מעבר דרך ארצו ולא אבה, מעתה אין תרעומת נגד שאלתם מה' ומישראל:

ובזה יש טעם נכון למה הוצרכו להזכיר פרטי שמות הארץ, כי למה שנתכוונו במאמר אשר הכה ה' לומר שלא באו לשאול אלא מנכסי גבוה אמרו כי כל פרטי המדינות כלם לא כבשום דרך טבע אלא ה' הכה אותם לפנייהם, בין למה שבאו להחזיקם בחזקת קדושת הארץ דקדקו להזכיר כל השמות לומר שכל אחת מהם ישנה בקדושת הארץ ומדינה אחרת זולת אלו אינה בכלל, והיוצא מזה כל עיר שבעבר הירדן זולת אלו אין להם דין ארץ ישראל לפי שאינה כיבוש רבים:

ואמרו ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה, נתכוונו להסיר טענה אחרת והיא, אחר שנשכחים לכל הטענות שאמרו עדיין כל שבט ושבט מישראל יבא ויאמר הטענות עצמן ליטול את הארץ כי הטענות עצמן צודקות לכל שבט מישראל, לזה אמרו אין שבט אחר צריך לה כמו שצריכין הם לה לפי שהיא ארץ מקנה ולהם יש מקנה רב:

ה **ויאמרו וגו' יותן את הארץ וגו'.** הוצרך לומר תיבת **ויאמרו** הגם שהם עודם מדברים ולא היה הפסק לדבריהם, להעריך כי עד עתה היו מסדרים ההצעה שבאמצעותם תתקבל השאלה כדרך שפירשתי למעלה ומכאן הוא מתחיל מאמר השאלה, ואמרו **יותן** ולא אמרו תתן, לפי מה שפירשתי כי כח נחלת הארץ היא במלך וכהן וישראל לזה אמרו יותן פירוש תהיה הנתינה באופן המועיל, או אם ירצה לתת משה לבדו כמשפט המלך שיכול לתת כמו שכתבתי, או בהסכמת אלעזר והנשיאים כדון חלוקת הארץ:

אל תעבירו את הירדן. הכוונה בזה על דרך אומרם ז"ל (ב"ב קט): בפסוק והעברתם את נחלתו לבתו שהבת מעברת הנחלה ממקומה, כמו כן נתכוונו לומר שאם לא יתן להם ארץ המקנה הראויה להם הנה הוא מעביר נחלתם ממקומה:

עוד נתכוונו להרים מכשול החשד בהם שבוחרים בארץ זו לצד המנוחה לבל יכנסו לארץ אויביהם, ואמרו שטעם דבריהם אינו אלא לפי שאינם רוצים לנחול בעבר הירדן אלא כאן לצד ההכנה שיש להם ולא כדי שלא יטריחו במלחמות יושבי הארץ כי אין להם בזה אלא העברה:

עוד נתכוונו במאמר **אל תעבירו** לומר כי יש בזה דבר נאות לישראל שיקילו מעליהם עולם ולא יצטרכו לנחל אותם בארץ:

עוד אפשר שנתכוונו לשלול העברתם עם ישראל כדרך שהתנה עליהם משה לבסוף, וסמכו על הטעם שנתנו בתחילת דבריהם שאמרו אשר הכה ה' ואין צורך לעבור כל חלוץ:

ו **ויאמר משה וגו' האחיכם יבואו וגו' ולמה תניאון וגו'.** הן האדון משה רבינו השכיל בדברי בני גד ובני ראובן כל מה שרצו לומר כמו שפירשנו, וטען כנגד מה שאמרו שמנכסי גבוה הם שואלים כי העדה לא עשו דבר, גם מה שנתכוונו לטעון כנגד העתיד שאין טורח בדבר כי ה' הוא עושה נפלאות גדולות לבדו, אמר להם אחיכם יבואו למלחמה פירוש אמת כי ה' הוא הנלחם להם אבל על כל פנים צריכין להזדמן במלחמה, והוא מה שדייק **יבואו למלחמה** ולא אמר אחיכם ילחמו לומר שעל הביאה בלבד הוא תמה, ויש בזה סתירה על טענת מלחמה שעברה וגם טענת מלחמה הבאה בארץ שעל כל פנים כל איש ישראל יש להם יגיעה בדבר, ולמה יבקשו הם יגיע כפם של ישראל, וגמר אומר **ואתם תשבו פה**, נתחכם לומר שהגם שהבטחת ה' היא מושגת שאמירת הגבוה כמסירת הדיוט ואין כאן יגיעה, הלא תשכיל ביאת ישראל למלחמה בערך ישיבתכם פה ותראו כי יש הרגש ליגיעת ביאת המלחמה, ואם כן למה תרצו ליטול דבר שהיא יגיעה של ישראל כיון שאין אתם יגיעים עמהם בביאתכם למלחמת הארץ:

גם נתכוון במאמר **תשבו פה** בטענה הנשמעת כי ארץ סיחון ועוג שהם שואלים נתנה ה' כשהיו מקובצים יחד שבטי ישראל שזכות כלן עמד להנחילים הארץ הלזו וכשהם נוטלים חלקם בארץ נגרע מערך זכות הרבים לפי שהם יושבים פה, ובזה סתר טענתם שנתכוונו במאמר אשר הכה ה' שזה יגיד על מלחמות הארץ שאין טורח לישראל כמו שפירשתי למעלה כי לא כן הוא שאין הדבר דומה:

ז **ולמה תניאון וגו'.** פירוש מלבד הטענות עוד קובל אני עליכם למה תניאון את לב וגו', פירוש לו יהיה שאין כוונתכם אלא לטעמים האמורים בדבריכם, עם כל זה יש מקום לרוצה לחשוב שטענותיכם הוא ליראת עם הארץ, והגם שאתם שוללים הדברים שאדרבה אתם חושבים הארץ כאלו כבושה לפני ישראל, אפשר שזה עצה ותחבולה לכסות טעם הניכר שהוא ליראת יושבי הארץ, והן הנה דברי המרגלים שאמרו (י"ג ל"א) שחזק הוא ממנו, והוא אמרו כה עשו אבותיכם וגו', עוד נתכוון לומר להם שהיה להם לחוש לחשד זה אחר שכבר קדם מעשה האבות והיה מה שהיה שפחדו עם בני ישראל מעלות אל הארץ ולזה יש מקום לחשוב הדבר עצמו כשיראו שחלק מהשבטים מבקשים לשבת חוץ לארץ:

אשר נתז להם ה'. נתכוון גם בזה כנגד מה שנתכוונו במאמר אשר הכה ה' וגו' לומר שדין הארץ יש לה, אמר להם שעל כל פנים יש הפרש בין הארץ אשר הם באים שמה מארץ אשר הם רוצים, כי הארץ נתן להם ה' מה שאין כן ארץ סיחון ועוג אינה בכלל ארץ שנתן ה' לאברהם, וכדתיא (ספרי ח"ב רצט) וזה לשונם לתת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך, והגם שסברא זו סברת ר' שמעון אבל תנא קמא דורש דרשה אחרת, מדרבי שמעון נשמע לתנא קמא כי מן הסתם אינם חולקים בעיקר הדבר אם ארץ סיחון ועוג היא בכלל מה שנתן ה' לאברהם אם לאו:

גם מצינו שאמרו רז"ל (במד"ר פ"ז) בעשר קדושות שאין עבר הירדן ראוי לבית המקדש ולשכון השכינה, וכן אמר הכתוב (יהושע כ"ב) אם טמאה ארץ אחוזתכם, הא למדת שיש הפרש בין ארץ סיחון ועוג לארץ ישראל, ואפשר כי מטעם זה לא היה בדעת משה לחלקה לשבטים והיה חפץ שיהיו כל ישראל בארץ אשר נתן ה' להם להיותה יותר קדושה, ועיין בפרשת דברים (ג' י"ג) בפסוק ההוא יקרא ארץ רפאים:

טז **ויגשו וגו'**. טעם אומרו **ויגשו** הגם ששם היו עומדים לפניו לדבר אליו, אפשר שנהגו בעצמן הרחקה כשכעס עליהם משה ואמר להם קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, לזה כשרצו לדבר אמר הכתוב **ויגשו**:

או לפי שמדברי משה שתלה להם המניעה בדברים שבידם לתקנם לזה היה להם אבירות לב וחזקו ידים רפות לגשת אליו ביותר ממקום שהיו בו כשדברו אליו דברים הראשונים:

גדרות צאן וגו'. קשה למה הוצרכו למאמר זה של גדרות צאן וגו' שלא היה להם לומר אלא תשובה הסותרת השגותיו של משה האמורה בדבריהם בסמוך שהוא אנחנו נחלץ חושים וגו' לא נשוב וגו' עד התנחל, ויתבאר על פי מה שכתב רמב"ם בפרק י"א מהלכות מכירה וזה לשונו המוכר בית לחבירו או נתנו לו במתנה על מנת שילך עמו לירושלים ביום פלוני והחזיק זה בבית קנה כשילך עמו לירושלים באותו יום, אבל אם התנה ואמר לו אם תלך עמי לירושלים ביום פלוני אתן לך בית זה וכו' והלך עמו באותו היום אף על פי שהחזיק בבית אחר שקיים התנאי לא קנה שזה אסמכתא עד כאן, ובפרק א' מהלכות מכירה כתב וזה לשונו כיצד החזקה מכר לו בית מכר לו שדה או שנתן וכו' כיון שנעל או פרץ או גדר כל שהוא והוא שיועיל מעשיו הרי זה קנה עד כאן לשונו:

ועל פי הדינים נתחכמו בני גד ובני ראובן לדבר דבריהם כיון שמה שלפניהם הוא הדבר בתנאי במציאות עצמו שכתב רמב"ם בפרק י"א מהלכות מכירה שהם מקבלים הארץ בתנאי שיעלו עמהם לארץ ישראל, ולזה הקדימו זכיתם בארץ קודם התנאי שהוא מציאות שכתב בו רמב"ם, ואמרו **גדרות צאן נבנה** וגו' פירוש נחזיק בארץ לזכותינו מעכשיו ותנאי הוא הדבר על מנת שנעלה לארץ עם אחינו ביום שיעלו, ואמרו אופן החזקה **גדרות צאן** וגו' נתכוונו לעשות החזקה בכל המקומות במה שיעשו בו גדרות לצאן וערים לטף פירוש יבנו בדרך שיועילו מעשיהם בארצות כמשפט החזקה:

ואם תאמר למה הוצרכו לומר הדברים והיו יכולין להחזיק מעצמן באין צורך הודעה, הנה כתב רמב"ם בפרק א' מהלכות מכירה וזה לשונו במה דברים אמורים שהחזיק בפני המוכר או הנותן אבל שלא בפני המוכר וכו' צריך שיאמר לו לך חזק וקני ואחר כך אם החזיק קנה אף על פי שהוא שלא בפני הבעלים עד כאן, ולזה נתכוונו כאן לומר ענין החזקה לפנייהם כדי שיסכימו שזולת זה אין חזקתם חזקה, ולזה כשהסכים משה על הדבר אמר להם **בנו לכם ערים** וגו', והוא מה שכתב רמב"ם שאמר לו לך חזק וקני:

ולסברת רמב"ן וסיעתו שחולקים עם הרמב"ם בדין זה וסוברים שכל שהתנאי קיומו תלוי ביד הלוקח או המקבל מתנה אין בו דין אסמכתא משום שהמקנה גמר והקנה, כפי זה צריך ליישב טעם מאמר בנין הגדרות וערים כי הוא לבל יתחייבו לעבור הירדן עד שיכינו הגדרות ויבנו הערים ואז יחלצו ללכת עמהם, והוא אומרו גדרות צאן נבנה למקננו וערים לטפנו ואחר כך אנחנו נחלץ חושים וגו':

יז **וישב טפנו וגו'**. הוצרך לומר זה, גם לא אמרו כן למעלה כשהזכירו וערים לטפנו, נתכוונו לומר שאם ישבו טפם בערים בצורות אז יכולין להוסיף עוד תנאי אחר שלא ישבו לבניהם עד התנחל איש נחלתו פירוש אחר שיעברו שבע שנים של כיבוש ושבע שנים של חילוק, ואם לא יהיו בערי המבצר פירוש ערים בצורות אלא לשמירה כמצטרך לא יהיו בטוחים בהם להתעכב כל כך ארבע עשרה שנה אלא שבע שנים עד שיכבשו את הארץ, ולזה כתב מאמר וישב טפנו בערי המבצר באמצע שני המאמרים שכולם ענין אחד שהם מאמר ואנחנו נחלץ חושים וגו' עד הביאונם אל מקומם ומאמר לא נשוב אל בתינו עד התנחל וגו' ומן הראוי היה לו להסמיך שני המאמרים שהשני גזרה של הראשון ולא להפסיק בשלא כענין, ולדרכנו יתישב על נכון:

גם יתישב למה אמרו ב' גבולים נגדיים, א' עד אשר אם הביאונם וגו', 'וב' עד התנחל, והגם שהא' אמרו לענין נחלץ חושים והב' לענין השבתם לארצם, עם כל זה מפסוק ראשון משמע שלא חייבו עצמן אלא עד הביאים למקומן ולא עד התנחל, ולדברינו עלה על נכון, ואמר להם משה בנו לכם ערים לטפכם, דקדק לומר **לכם**, פירוש למה שברצונכם שהוא לבנות ערי מבצר, וכן היה דכתיב ויבנו את

דיבון ואת עטרות וגו' שאלו הם ערי המבצר שהם העיירות הגדולות שהזכירו בשאלתם, ותמצא שלא חזרו לבתייהם עד אחר י"ד שנה של כיבוש וחילוק:

יט) כי לא ננחל וגו' כי באה וגו'. אומרו כי לא ננחל, הוא נתינת טעם למה שאמרו בסמוך עד התנחל בני ישראל וגו' שהוציאו עצמן מהנחלה לזה אמרו טעם שאנו מיחסים הנחלה לישראל ולא לנו מטעם כי לא ננחל אתם כי באה וגו' פירוש מטעם שבאה נחלתנו וגו'. או נתכוונו לומר שאחר שקבלו עליהם כל האמור יודע עתה שטעם שאלתם לא מטעם יראתם ממלחמת העמים הוא כמו שבא החשד בדברי משה אלא מטעם שאין להם נחלה בארץ כי ה' נתן להם נחלתם כבר מעבר הירדן מזרחה:

כ) ויאמר אליהם משה אם תעשון וגו' אם תחלצו וגו'. קשה למה כפל לומר **אם תעשון** וגו' **אם תחלצו** וגו' ולא הספיק באחת מהנה, ולכשנדייק לא היה צריך להשיבם אלא יסכים לדבריהם במה שיקרא ליהושע ולא לעזר ויצו אותם כאמור בסמוך, עוד למה דקדק לומר הזה, עוד מה כוונתו באומר בסמוך לפני ה':

אכן כוונת מאמר משה היא לפי שראה שדעת בני גד ובני ראובן שרוצים לעבור עם ישראל אינו אלא כדי שיתרצו ויחליטו להם נתינת הארצות ולא לתכלית אחר, ודבר זה אין נכון לעשות כן לענין הצלחת המלחמה כי צריכין בני המלחמה שתהיה מלחמתם להנצח מאויבי ה' להכרית להם כל נשמה ותקרא מלחמת חובת מצות ה', וזה לך לשון רמב"ם בפרק ז' מהלכות מלכים כל הנלחם בכל לבו וכו' ותהיה כוונתו לקדש ה' בלבד מובטח לו שלא ימצא לו שום נזק ולא תגיעהו רעה וכו' ויזכה לחיי עולם הבא עד כאן:

על כן האנשים ההמה כיון שאין הולכים אלא להתקיים בידם הארץ יש מיחוש בחליצתם שלא תועיל, ואפשר שיהיו ניזוקים מהם, אשר על כן נתחכם משה ואמר להם **אם תעשון וגו' אם תחלצו וגו'**, פירוש כנגד מה שאמרו הם ואנחנו נחלץ חושים וגו' אמר אם תעשון את הדבר הזה, ותיבת זה חוזרת למאמר הנאמר בסמוך, וכנגד מה שכוונתן בהליכה לקיום התנאי אמר אם תחלצו לפני ה' למלחמה, דקדק לומר לפני ה' כמאמר רמב"ם שכתב שתהיה כוונתו לקדש ה', וכמו שגמר אומר **עד הורישו את אויביו** פירוש אויביו של הקדוש ברוך הוא, ואין לפרש אויביו של ישראל שהרי לא הוזכר בדברי משה מתחילת דבריו עד עתה זכרון ישראל לומר שעליו חוזר מאמר אויביו, אלא ודאי כי לה' חוזרים הדברים שתהיה כוונתם להנצח מאויבי ה' לקדש שמו יתברך, וכפירוש זה הרווחנו גזרת דברי משה שלא נודע מקומה שכל המאמרים הטיל להם וא"ו בתחילתה, ולדברינו הגזרה היא לפני ה':

עוד נתכוון באומר **אם תחלצו לפני ה'** להשיבם להמוכן בדבריהם שאמרו נחלץ וגו' לפני בני ישראל שזה יגיד שישראל צריכין עזר טבעי, לזה אמר אם תחלצו לפני ה' תחלצו פירוש להרבות זכותכם לפני ה' שאין דומה זכות מאה לזכות מאה ואחד:

כא) ועבר לכם כל חלוץ. ולא הספיק מה שאמר אם תחלצו, בא להתנות דבר שלא הוזכרו בדבריהם והוא שיעברו כולם פירוש כל הראוי לחלוץ צבא, אלא שעדיין קשה שהיה לו לומר בפסוק ראשון אם תחלצו כולכם או אם תעברו כולכם חלוצים:

אכן כוונת משה בזה הוא הבטחה והודעת דיוק הנשמע על זה הדרך שאם **תעשו וגו' ותחלצו וגו'** מבטיח כי לא יפול מהם אחד ויהיו שלמים וכן רבים, והוא אומר **ועבר לכם כל חלוץ** פירוש כולם ולא יפקד מהם איש, ומכלל זה אתה שומע שאם לא יעשו האמור הם מוכנים להשחתה, וכפירוש זה מאמר **ועבר וגו'** הוא גזירה לפסוק שקדם לא תנאי במעשה שהתנאי כבר אמר אם תעשון הדבר הזה שפירושו הוא התנאי שהתנו הם כמו שכתבתי למעלה, ואמרו לפני ה' לומר שבזה לא יהיה מסך מבדיל בינם ובין ה' כאמרו (ישעי' נט) עונותיכם היו מבדילין ביניכם לבין אלהיכם, שס"מ הרשע וחילותיו הם המבדילים והם המכלים:

עוד נתכוון לומר לפני ה' פירוש שהוא המוריש אויביו כמו שגמר אומר עד הורישו פירוש ה' לאויביו מפניו, וכפירוש זה שיעור הכתוב הוא על זה הדרך **אם תחלצו** ותהיה כוונתכם לפני ה' וגו' אז אינכם צריכין למלחמה אלא העברה לבד לפני ה' והוא יוריש אויביו, והוא אומר ועבר לכם וגו' לפני ה' היוצא להנצח עד הורישו אויביו הא למדת כי הוא המוריש לפני בני ישראל, ודקדק לומר **מפניו**, לפי שה' שוכן בעיר אשר בחר לו ירושלים החביבה ואינו חפץ לראות אויביו לפניו:

כב **ונכבשה הארץ**. צריך לדעת למה לא הספיק במאמר עד הורישו שאמר בסמוך, עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר **ואחר תשובו** שמוכן הוא מאומו עד הורישו וגו' הרי גבול ההליכה ומוכן מעצמו שישובו אחר כך. אכן כוונת משה בזה הוא הבטחת הטובה הנמשכת מקיום הדברים, כי באמצעות מעשה הקודם יבטחו בכמה הבטחות, א' **ונכבשה הארץ** פירוש ודאי שתכבש הארץ לפני ה', ב' **ואחר תשובו** פירוש הבטיח כל המדבר אליהם שלא יפקדו בכל זמן שיהיו בארץ במלחמות הגדולות וישבו שלימים לביתם, והגם שמצינו (ב"ב קכא): שיאיר בן מנשה נהרג במלחמת העי, חצי המנשה לא היה מאותם שדבר משה עמהם אז כמוכן מהכתובים:

עוד הודיעם שבזה יהיו נקיים מה' ומישראל, פירוש מה' כשיעברו למלחמה על דרך שכתבתי שתהיה כוונתם לקדש שם שמים ולא להנאתם בשביל קיום תנאי הארץ, ומישראל לבל יחשדו שטיגא היתה בלבם מהמרגלים כמו שאמר להם משה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים שכוונתם לשוב מאחרי ה', ואמרו **והיתה הארץ** וגו' הבטיחם שבזה תתקיים בידם הארץ לאחוזתה ולא תהיה נגזלת מהם, וממוצא דבר אתה למד שאם לא יעשו כדבר משה יושללו מכל הבטחות הטובות:

ואמרו לפני ה' אפשר שנתכוון להחזיקם בקדושת הארץ מהטעמים עצמן שאמרו הם בתחילת דבריהם, וזה הוא שיעור דבריו **והיתה הארץ הזאת** וגו' הגם שהוא חוצה לארץ תהיה נחשבת לכם **לאחוזת לפני ה'** פירוש תהיה נחשבת אחוזתה זו שהיא לפני ה' וזו היא קדושתה שלטעם זה היא שנחשבת הארץ קדושה לפי שהיא לפני ה' באין רצועת חול מפסקת בינה ובין ה' שוכן הבירה:

כג **ואם לא תעשון כן הנה חטאתם**. קשה לא היה לו לומר אלא ואם לא תעשון כן לא תהיה הארץ הזאת לכם. אכן כוונת המאמר הוא שאם לא יעשו כדברי משה שצוה אותם שילכו לקיים מצות מלחמת חובה לעשות נקמה באויבי ה' הגם שיעברו חלוצים הנה חטאתם פירוש מה שלפנינו כבר יש בידכם חטא, והוא מה שדקדק לומר חטאתם לה' כבר:

ודעו את חטאתכם וגו'. פירוש מודיעם שמי שיש חטא בידו ימצאהו בשעת הסכנה ויפרע ממנו, והוא אומר **אשר תמצא אתכם** בפשיטות, וצא ולמד ממאמרם ז"ל (טוש"ע או"ח סי' נד) שחוזרים מעורכי המלחמה על חטא קל אם שח בין ישתבח ליוצר, וכמו כן ימצאם עון זה ויחסרו כל ההצלחות הרשומים בדבריו, גם אז לא יהיו נקיים מה' ומישראל כי מהמקרה הרע אדרבה יצדיקו כי לא נקיים היו, ועיין מה שפרשתי בתשובת בני גד ובני ראובן שאמרו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה:

כד **והיוצא מפיכם תעשו**. הכוונה במאמר זה שלא יבינו שהחליט להם מאמר בנין הערים וגו' על כל פנים אלא תנאי הוא הדבר. או נתכוון להשיב למה שאמרו שאם יבנו ערי מבצר וישבו שם טפם שיתעכבו עד שינחלו ישראל נחלתם בארץ, לזה אמר **והיוצא** וגו' פירוש פרט זה אם לא הייתם אומרים אותו אין צורך בו למיחוש שיש בענין והיה די בעכבתכם שם עד תשלום שבע שני כיבוש ואין צורך להתעכב שם ארבע עשרה שנה, ולפי שאתם אמרתם כן היוצא מפיכם תעשו, ותמצא שלא התנה עליהם משה אלא עד שנכבשה ולא עד שנחלקה כאמור במאמר התנאים לומר שאין תנאי זה מעכב אלא לקיים היוצא מפייהם:

כה **ויאמר בני גד וגו' לאמר עבדיך יעשו וגו'**. קשה א' אומר **לאמר** למי יאמר משה, ב' מה חידוש בדבריהם **עבדיך יעשו** הלא כבר הם קדמו ואמרו מה שצוה אותם משה, ג' אחר שאמרו בדרך כלל עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה למה הוצרכו לומר עוד **טפנו** וגו' **יהיו שם** וגו' **ועבדיך יעברו**, עוד למה כפלו לומר **כאשר אדוני דובר** והלא כבר אמרו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה, ד' למה שינה בפסוק ראשון אמר **מצוה** ובפסוק ב' אמר **דובר**:

אכן לפי מה שפירשתי בדברי משה שנתכוון לחדש להם שתהיה כוונת עברתם למלחמה כמשפט אוהבי שמו כמו שכתב רמב"ם בפרק ז' מהלכות מלכים, גם בענין פרט הקדמת ערים לטף לבנין גדרות צאן כאומרם ז"ל (מד"ר כאן) שהם חבבו הממון מטף ומשה הפך להם, לזה השיבו יחד כאיש אחד ויאמר בני גד והסכימו למאמר משה בב' הפרטים שחדש להם משה, והתחילו מהסמוך שהוא ענין חיבוב טפם מממונם ואמרו **טפנו** וגו' **וכל בהמתנו** הרי שהקדימו טפם לבהמתם כדברי משה, ואחר כך אמרו גם כן הודאתם עשות בפרט הראשון שתהיה כוונתם במלחמה לפני ה', והוא אומרם ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' כאשר אדוני דובר ולא כמו שאמרו בתחילה נחלץ חושים לפני בני ישראל עד הביאונם וגו':

והנה לצד כי ב' דברים אלו יש עליהם חיוב לקיימם בשביל שכך התנה עליהם משה וכל תנאי שבממון קיים הגם שיהיה המתנה איש הדיוט, לזה נתחכמו בתחילת דבריהם ואמרו כי גם בלא חיוב התנאי עליהם לקיים כל דברי משה נביא ה' דכתיב (דברים יח) אליו תשמעון, והוא מה שנתכוונו במאמר ראשון שאמרו **עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה** אותנו לעשות גם בלא טעם שהוא תנאי נתינת הארץ, ולזה אמר תיבת **לאמר** פירוש במאמרך לבד חובה עלינו לעשות מצותך:

גם ירצה לשון עילוי ורוממות כי דבר זה אמרוהו בני גד ובני ראובן לצד מעלת מלך ובניא, ואחר כך פירשו הדברים ואמרו **עבדיך יעשו כאשר אדוני דובר** פירוש גם מלבד חיוב הבא מחמת המצוה יש חובה עלינו לעשות הגם שלא היה הדבר מצוה אלא דיבור כדברים העוברים בין אדם לחבירו בעניני תנאי מקח וממכר זוכה ומזכה בעניני העולם, והכוונה בזה שמקבלים גם כן עליהם הדבר כדברים שמתחייב אדם לחבירו בתנאי הממון שקיימין כראי מ וצק:

כטו **ויאמר משה וגו' ונתתם להם**. אמר ונתתם להם שנראה כי הם הנותנים ובסמוך אמר הכתוב ויתן להם משה וגו' את ממלכת וגו', לפי שאין החלט הנתניה אלא אחר קיום התנאי לזה אמר ונתתם, ונשאר לדעת למה אמר **ונתתם** שהיה לו לומר תתנו להם, ואולי שרמז להם הדברים עצמן שאמר לבני גד ובני ראובן שאם ילכו יצליחו כל ישראל בין הנוחלים בארץ בין הנוחלים בעבר הירדן, והוא אומר **אם יעברו וגו' ונכבשה וגו'** הצלחת נוחלי הארץ, **ונתתם** וגו' הצלחת נוחלי עבר הירדן, ורמז זה לא היה נשמע אם היה אומר תתנו להם:

לז **ואם לא יעברו חלוצים אתכם**. פירוש הגם שיעברו אחר כך יאחזו בתוכם, וטעם אומר **ונאחזו** בתוספת וא"ו ולא אמר יאחזו, נתכוון לרמוז דיוק הצלחתם הנשמע מפסוק אם יעברו על זה הדרך ואם לא יעברו אין הצלחתם בארץ הלזו ומעצמן יאחזו בתוכם לצד המצר להם בארץ, ונמצאו בטלו המצוה ושלהם לא הגיעם:

לא **ויענו בני גד וגו'**. הוצרכו להחזיר הדברים, גם אמר הכתוב **ויענו** ולא אמר ויאמרו, לפי שאמר משה ונתתם להם חשו שאז תתחיל הנתניה לזה ענו ואמרו כי עברתם חלוצים הוא דבר שחייב לעשותו בדבר מלך שלטון ומלחמת חובה היא להם, והוא אומר **את אשר דבר ה' לעבדיך כן נעשה** נחנו נחלץ חושים לפני ה' להלחם באויביו, אבל הנתניה היא מעכשיו, והוא אומר **ואתנו אחוזת נחלתינו**, והם לא הבינו כוונת דברי משה כמו שפירשנוהו, ולזה תכף נתן להם ובזה גילה דעתו כי כוונתו במאמר ונתתם להם היא בידם כמו שפירשתי:

או אפשר שגם משה דעתו היה שלא יתחיל זכותם בה אלא אחר התנאי וכשראה חוזק רצונם במעשה הטוב הסכים ונתנה להם תכף ומיד:

חסלת פרשת מטות

פרשת מסעי

במדבר פרק-לג

א **אלה מסעי וגו'**. רז"ל (ב"ר פ"ו) אמרו כל מקום שנאמר אלה פסל הקודמים, ובמה שלפנינו לא ראינו שקדמו במאמר מסעות זולתם לומר שנתכוון הכתוב לפוסלם. והיה נראה כי נתכוון לפסול כל מסעות זולתם שישנם בעולם הגם שלא הוזכרו, אלא שרואני שלא היו המסעות לשבח ולואי שלא היו בעולם כי רובם היו ליסורין של עון המרגלים, גם הקודמים היו דרך רחוקה לבל יתנו ראש וישובו דכתיב (שמות יג) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, הא למדת שלא היה לרצון ולסדר הנכון למועדי רגל, גם אמרו רז"ל (ילקוט יתרו רעג) וזה לשונם וכל נתיבותיה שלום בקש הקדוש ברוך הוא ליתן התורה לישראל כשיצאו ממצרים והיו חולקין אלו עם אלו וכו' מה כתיב ויסעו מסוכות ויחנו באיתם היו נוסעים במריבה וחונים במריבה וכו' עד כאן, וכפירוש זה אין במסעות אלו דבר יקר הערך לפסול כל זולתם:

ואפשר כי לפי שיש במסעות אלה האמורים בפרשה ב' הדרגות, א' הם המסעות שהיו בשנה ראשונה קודם גזרת מרגלים, ב' המסעות שעשו בשביל גזרת המרגלים שלא היה בדעת ה' עשות זולת מה שעשו בב' שנים, ומסעות אלו גרועים הם מערך שלאחריהם, וכנגדן נתכוון ה' במאמר אלה לפוסלם,

זוהי שיעור הכתוב **אלה מסעי** וגו' פירוש האמורים בסמוך הם המסעות הראויים והצריכין וכל זולתם פסולין הם שלא היו אלא יסורין להניעם במדבר בתוכחות של עון המרגלים:

עוד נראה בהעיר למה בחר הכתוב למנות המסעות ולא החניות ומה גם לדבריהם ז"ל (מד"ר כאן) שאמרו משל למלך וכו' כאן ישנו כאן וכו' עד כאן, שזה יותר בזכרון החניות לא במסעות, גם לפי מדרש אחר (תנחומא) שאמרו שהזכיר המסעות לקבוע להם שכר לעתיד לבא דכתיב (ישעי' לה) ישושים מדבר וגו' לפי זה היה ראוי למנות החניות:

אכן יתבאר על פי דברי אנשי אמת (זוח"ב קנז). שאמרו שהליכת ישראל במדבר היתה לברר ניצוצי הקדושה שאנס איש הבליעל החונה במדבר השמים ששם קנה מקומו מקום נחש שרף ועקרב ודרכו שם עדת ה' להוציא בולעו מפיו, והוא הטעם שהיו ישראל חונים במקום אחד שנה ובמקום אחר י"ב שעות שהוא כפי מה שצריך לברור הניצוצות שישנם במקום ההוא, וברור זה אין כח בעולם שיכול עשותו זולת קדושה השלמה ובסוד שלימות מחברת הכללות ומחברת הפרטות, קדושה השלמה היא השכינה וישראל והתורה, ומחברת הפרטות הם ס' ריבוא נשמות קדושות, מחברת הכללות הוא משה רבינו בסוד משה עמו, כי הוא אילן שממנו נוצצו נשמות ס' ריבוא שהיו שם, ונסתייעו בעזר אלהי בשכונת שוכן הבירה ושברו מלתעות עול ובררו ברור עצום:

וכפי זה תכלית המעשה הוא כשנוסעים היו נוסעים עמהם כל הדומה למין הקודש לא בזמן החניה שעדיין לא נעשה עמו דבר, והוא מה שרמז במאמר **אלה מסעי** אלה פסל כל המסעות שבעולם שאין מסע כזה שהיו נוסעים עמהם הון קדוש ויקר שאין ערוך אליו, והגם שקדמו האבות ודרכו מקומות ועשו חלקם בברורי ניצוצות, לא הגיעו לגדר זה, ואמר הכתוב עצמו טעם עילוי מסעות אלה לפי שהם של בני ישראל **אשר יצאו מארץ מצרים** ונצרכו בכור הברזל שהיא ארץ מצרים כאמור ובזה היו נשמותם ראויים לברר ניצוצי הקדושה בכל המקום אשר יבואו שמה, ועוד **לצבאותם** שהיא שלימות הצבא אשר תשרה עליו השכינה שהוא מספר ס' ריבוא ופחות ממספר זה אינו בגדר השלימות:

ותמצא שאמרו ז"ל (ב"ר פע"א מכילתא יתרו) כי לסיבה זו לא נתן ה' התורה לראשונים שלא היה בהם שלימות הצבא שתשרה עליהם שכינה הנקראת צבאות, גם רמז בתיבת **לצבאותם** השראת שכינה עמהם, הרי לפניך זכרון עם קדוש וזכרון מספר השלם והשראת השכינה, וכנגד מחברת כללות מספר השלם אמר ביד משה ואהרן, משה הוא מחברת מספר השלם, ואהרן הוא שושבין השכינה המקריב ומיחד אליה כל הענפים כידוע בסוד הקרבן:

אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם. לפי מה שפירשנו כי תיבת אלה הגידה על המסעות המובחרים ופסלה מסעות הגרועים סמך הכתוב למאמר אלה מאמר **אשר יצאו** וגו' **לצבאותם** להעיר כי המובחרים הם אותם שקדמו למרגלים שהם בני ישראל שיצאו מארץ מצרים לצבאותם פירוש הצבאות עצמן שיצאו לשלול מסעות שהיו מזמן המרגלים שלא היו לצבאותם שנגזרה גזירה למות במדבר ומאותה שנה עצמה מתו חלק מהם ולא היה בנמצא הצבאות שיצאו ממצרים, ואמרו **ביד משה ואהרן** פירוש המסעות היו בידם דכתיב בפרשת בהעלותך (ט' כ') ועל פי ה' יסעו וגו' על פי ה' ביד משה וסמך עמו אהרן שאהרן הוא התוקע בחצוצרות למסעם לזה שתפו עם משה:

ב **ויכתוב משה את מוצאיהם וגו'**. צריך לדעת מה מודיענו הכתוב במאמר זה, אם לומר שמשה כתבם הלא כל התורה משה כתבה והמסעות הכתובים בתורה מכלל התורה, עוד היה לו לומר ויכתוב משה את מסעיהם, עוד למה חזר לומר **ואלה מסעיהם** וגו' והלא כבר אמר אלה מסעי וגו', עוד למה שינה בתחלה הקדים לומר **למוצאיהם** ואחר כך אמר **למסעיהם** ואחר כך הקדים תיבת **למסעיהם** לתיבת **למוצאיהם**:

ונראה שהכתוב נתכוון להודיענו סדר כתיבת המסעות שלא נכתבו ביום אחד אלא על זה הסדר שהתחיל משה לכתוב בפנקסו במצות המלך מיום שיצאו ממצרים על זה הדרך יום שיצאו ממצרים כתב פסוק ויסעו בני ישראל מרעמסס וגו' ב' כתובים הבאים כאחד הכתובים לפנינו עד תיבת שפטים, וכשחנו בסוכות כתב פסוק ויסעו וגו' ויחנו בסוכות, וכשנסעו מסוכות כתב ויסעו מסוכות, וכשחנו באיתם כתב ויחנו באיתם, וכן על זה הדרך היה כותב כל מסע בזמנו עד שהגיעו לערבות מואב, ואחר כך אמר ה' אליו שידרם בתורה כדרך שהיו כתובים אצלו, והוא מה שאמר הכתוב **ויכתוב משה את מוצאיהם** פירוש יום שיצאו ממצרים והם ב' הכתובים מויסעו מרעמסס עד תיבת שפטים, ואמרו **למסעיהם** פירוש לסדר כל מסעיהם שנסעו מיום צאתם ממצרים עד סוף המסעות, ואמרו **על פי ה'**

לומר שמכתב הראשון עצמו היה על פי ה' הוא אמר אליו שיהיה כותב והולך, ואומר **ואלה מסעיהם** וגו' פירוש אלה הם המסעות האמורים שכתב משה **למוצאיהם** כל אחד בזמנו ובמקומו וזה העתקה:

ג **ויסעו מרעמסס וגומר**. הוצרך לומר זכרון **בחדש הראשון** ב' פעמים הגם שהיה יכול לומר בחמשה עשר יום ומובן הדבר שבחודש הראשון מדבר הכתוב, או על זה הדרך ויסעו בט"ו לחודש הראשון, אולי שרמז מה שאמרו רבותינו ז"ל (שמו"ר פט"ו) כי חודש ניסן הוא זמן שמזלם של ישראל עומד, גם זמן שלימות ההצלחה בו הוא ט"ו בחודש, והוא אומר **ויסעו** וגו' **בחודש הראשון** שהוא זמן העמדת מזלם, ועוד לתוספת גודל המערכה בט"ו שהוא זמן מילוי הלבנה, ואומר **לחודש הראשון** לפי שאין גדר זה מורה על רום ההצלחה אלא כשהוא בחודש המוצלח:

ה **ויסעו וגו' ויחנו בסוכות**. קשה הלא כבר אמר ויסעו בני ישראל מרעמסס וגו' ולא היה צריך לומר אלא ויחנו בסוכות. ונראה שנתכוין לומר שלא היה מסע אחר בין רעמסס לסוכות, והוא מה שסמך לויסעו ויחנו, וזולת זה אם היה מתחיל ויחנו בסוכות אין הערה לזה, וכמו כן דקדק בכל המסעות להסמיך החניה למסע, חוץ מז' עממין הנמצאין שם, ולזה דקדק לומר **את כל יושבי הארץ** לומר אפילו שאינם מז' עממין. או אפשר שחוזר על אומה שאין כח בהם להורגם שישתדלו להורישם ולא יניחו מהם בארץ:

בג **והורשתם את וגו' וישבתם וגו'**. רש"י ז"ל פירש שהמצוה היא והורשתם אבל וישבתם הוא הבטחה, ורמב"ן ז"ל פירש שהמצוה היא וישבתם ומכאן סמכו לומר (כתובות קי.) הכל מעלין לארץ ישראל:

ונראה פשט הכתוב כדברי רש"י ממה שגמר אומר **כי לכם** וגו' **לרשת אותה**, ואם הישיבה היא המצוה היה לו לתלות בעיקר המצוה ולומר כי לכם וגו' לשבת בה:

בנה **ואם לא תורישו וגו' והיה וגו'**. לדבריהם ז"ל (מגילה י:) שאמרו כל מקום שנאמר והיה הוא לשון שמחה כאן נתכוין לומר שהגם שהם יותירו אותם לצד הרצון והשמחה בהם לצורכיהם הוא מברשם שיהיו לשיכים וגו':

וצררו אתכם על הארץ וגו'. פירוש לא מלבד שיחזיקו בחלק מהארץ שלא זכיתם בו אלא גם חלק שזכיתם בו אתם וישבתם בו וצררו אתכם על חלק שאתם יושבים בו לומר קומו צאו ממנו, ופירוש תיבת **על** כדרך אומר (כ"ד) על אשר מריתם פי על אשר לא קדשתם (דכרים לב נא):

בז **כאשר דמיתי וגו'**. פירוש חשבתי במצותי זו לכם ואתם לא עשיתם ותשאר מחשבתי עומדת בלא קיום וקימה בהם:

במדבר פרק-לד

יד **כי לקחו מטה וגו'**. פירוש נתינת טעם להקודם למה הגביל ה' גבולות הארץ בסדר זה כי לקחו מטה וגו' אבל זולת זה אפשר שהיה ה' מרחיב להם הגבול יותר מהגבולות האמורים בענין:

לקחו נחלתם. הוצרך לכפול מאמר זה פעם ב', לפי שחצי שבט מנשה לא בא עם בני גד ובני ראובן יחד לזה יחד לו לקיחה כפני עצמו, וכפי זה מאמר **לקחו נחלתם** חוזר לחצי שבט מנשה, ולזה הפסיק הכתוב במאמר **לבית אבותם** בין ב' המטות לחצי שבט מנשה, עוד ירצה בכפל הדברים לומר כי מה שלקחו הוא כפי נחלתם באמת כי בא להם נחלתם שם כדבריהם שאמרו באה נחלתינו אלינו:

טז **שני המטות וגו' לקחו וגו'**. נתכוין במאמר זה לומר שנחלתם היתה יחד ממשה מעבר הירדן וגו' ולא חלק משה חלק לכל אחד בפני עצמו:

יט **למטה יהודה וגו'**. צריך לדעת למה נשתנו מטה יהודה ומטה שמעון ומטה בנימין שלא הזכיר נשיא בהם, ואולי כי להיותם סמוכים לזכרון נשיא אחד נשיא אחד מובן כי הם נשיאים ומשלשה ואילך הופלג זכרון הנשיאות והוצרך הכתוב לזכרו בכל אחד:

וראיתי בשם רבינו ניסים גאון כי ביהודה לא הוצרך כי ידוע כלב לנשיא, שמעון לא היה ראוי לנשיא משום מעשה זמרי, בנימין אלידד זה אלדד וכבר זכה לנבואה והורדה היא לו לקרות נשיא עד כאן:

ואפשר עוד לומר כי לא יחס נשיאות לכלב על יהודה משום כבוד מלכות שעומדת ממנו, וכמו כן לבנימין משום שממנו מתחלת המלכות בישראל שהוא איש ימיני, ושמעון טעמו נכון כדברי גאון:

[במדבר פרק-לה](#)

ב **ונתנו ללוים וגו'.** פירוש הגם שצוה ה' שלא יהיה ללוים חלק ונחלה בארץ אבל בתורת חסד יתנו להם מתנת חנם ממה שהגיעם, כדין שמפרנסים מי שהשיגה (אולי צריך לומר שלא השיגה) ידו, והוא מה שדקדק לומר **ערים לשבת** פירוש לצד ההכרח לשבת בהם וגו', ולזה כפל לומר אחר כך **והיו הערים להם לשבת** להעירך כי מאמר לשבת ראשון היא טעם הנתינה ומאמר והיו הערים להם לשבת הוא לומר לך שצריך שיהיו ראויים לישיבה, ורז"ל אמרו (מכות י"ב. ערכין לג) שבא לומר שהערים יהיו לישיבה שאין עושין עיר מגרש:

ג **ולכל חיתם.** פשט הכתוב הוא לכל צרכיהם, אלא שלא היה צריך לומר וכלול הוא בכלל רכושם שאמר הכתוב, ורז"ל במסכת מכות (יב.) פירשו שבא לומר שלא ניתנו אלא לחיים ולא לקבורה שאין קוברין בהם אלא הרוצח שבא בו מאמר ה' כי שם תהיה קבורתו. ולדבריהם ז"ל קשה תיבת ולכל כיון שלא בא מאמר ולכל חיתם אלא למעט קבורת מתים לחיתם היה לו לומר כי ולכל משמע שמרבה בתשמישי המגרש, ומה גם בתוספת וא"ו ולכל חיתם רבוי, ורצה לומר ולכל ריבוי והשכילו שהמיעוט הוא הנשמע מתיבת חיתם עצמה, או לפי שנתכוין למעט הקבורה הוצרך לרבות כל חוץ ממנה, וזה שיעור הכתוב **ולכל** מין תשמיש שהוא לחיים הא למדת שלא מיעט אלא לקבורה, ואם היה אומר לחיתם היה נשמע שמיעט כל שאינו לצורך חיתם לגמרי ויכנסו בגדר האיסור דברים אחרים לבד הקבורה:

ו **ואת הערים וגו' את שש ערי המקלט.** מכאן משמע כי השש ערי מקלט הם לגולין ולא ללוים, ומאמרו בפסוק שאחר זה שאמר **כל הערים אשר נתנו ללוים** מ"ח משמע שלזכות הלוים הם גם הששה. ונראה כי נתכוון הכתוב בזה לתת זכות שוה לישראל הגולין וללוים שיד כולן שוה, לכן בפסוק ראשון אמר זכות לגולין שיהיו שש ערי מקלט להם לדור בהם, ובפסוק ב' נתן זכות ללוים, הא למדת שהם של לויים והם של הגולין ואין הגולין מעלין שכר, וכן העלו בסוף הגולין (יג.) לכל הסברות, וסובר אני שבן לוי נדחה מפני ישראל הגולה אם רבו הרצחנים והוצרכו לשש עיירות ידחו הלוים מהם שהרי הקדים הכתוב זכות לגולין:

[במדבר פרק-לו](#)

ה **ויצו משה את בני ישראל וגו'.** פירוש שצוה אותם על פי ה' שצוהו לאמר לישראל ומה צוה, כן מטה בני יוסף וגו' פירוש שבאה המצוה מה' שטענתם ודבריהם אמת, והכוונה בזה לכבוד ולתפארת בני יוסף:

ו **זה הדבר.** אמרו **זה הדבר**, יתבאר על פי מה שאמרו במסכת בבא בתרא (קכ.) וזה לשונם בנות צלפחד הותרו לינשא לכל מי שירצו שנאמר לטוב בעיניהם אלא מה אני מקיים אך למשפחת אביהן וגו' עצה טובה וכו' עד כאן, והוא אמרו **זה הדבר** פירוש לפי שקדם ואמר כן מטה בני יוסף דוברים שהדין עמם וחזר ופירש שדין זה של בנות צלפחד לא נכלל בגדר גזירת משפט זה, והוא אמרו **זה הדבר אשר צוה ה'** לבנות צלפחד שהרשות בידם לטוב בעיניהם וגו', ודקדק לומר זה לומר ולא אחר שלא עשה ה' מעלה זו ברשיון זה אלא להם, והוא מה שרמז באמרו בנות צלפחד **לאמר** שאין לתיבת לאמר משמעות, ולדרכנו יכוין לומר כי בא האלהים במאמר זה לרומם כבודם:

ט **ולא תסוב נחלה ממטה וגו'.** טעם שכפל המאמר עצמו שאמר בסמוך ולא תסוב וגו', לפי מה שכתבתי בסמוך שאין זה אלא עצה טובה, בא מאמר ב' לחיוב לכל בני ישראל שאליהם באה מצות וכל בת יורשת וגו' האמורה קודם לזה:

י **כאשר צוה ה' את משה כן עשו.** צריך לדעת למה שינה הכתוב מאמר זה מסדר הרגיל שמקדים המעשה ואחר כך יאמר כאשר צוה וכאן הקדים מאמר **כאשר** וגו' ואחר כך אמר **כן עשו**:

ונראה כי לפי שה' עשה להם יתרון לבנות צלפחד ומעלה והתיר להם לינשא לכל אדם והוציאם מכלל מצוה הכללית, בא הכתוב להודיענו שהגם שה' עשה הבחירה בידם אף על פי כן לא עשו אלא כמצות המלך לעם בני ישראל, והוא אומרו **כאשר צוה** וגו' פירוש כמצוה הכללית כן עשו ולא כרשיון שנתן להם, ולזה אם היה אומר ויעשו בנות צלפחד וגו' כאשר צוה יהיה נשמע שההודעה באה לומר המעשה שעשו ומודיע במאמר כאשר צוה ה' כסדר הרגיל לומר, אבל מאומרו בתחילה **כאשר צוה ה'** ואחר כך הודעת המעשה זה יגיד כי לא בא להודיע המעשה אלא לשלול רשיון הפך מצוה הכללית והבן:

חסלת פרשת מסעי, סליק ספר במדבר